

kolem stolu vypůjčily od účinkujícího orchestru trubku, ani se jí nedočk. Uměl vůbec hrát?

Nutno ovšem přiznat, že se s ním mnozí, kdo mu do té doby nemohli přijít na jméno, rozcházel na úsvitu a v dobrém. Totiž ne s nadporučíkem B, který se ve skutečnosti jmenoval nadporučík A, nýbrž s kamarádkým, srdečným a smutným chlapem v uniformě, jehož přestal stále sít svět.

Říkejme mu pro názornost nadporučík C.

Který z nich byl pravý?

V uplynulých letech jsem na všechny tři nadporučíky často vzpomínal. V šestapadesátém, v devětapadesátém, myslel jsem na ně vlastně neustále. A pochopil jsem, že hledat mezi nimi souvislost nemá smysl. Kdyby měli něco společného, naskýtala se jim spousta možností, jak mohli každý svůj charakter obhájit. Nadporučík B mohl například prohlásit, že roli nadporučíka A hrál s největším sebezapřením, protože si uvědomoval, že se dopouští násilí na druhých i na své vlastní přirozenosti, ale nedalo se nic dělat, taková byla situace. Dokud nepřišel příslušný podnět, o který se mohl opřít, nesměl se stát nadporučíkem B, tedy sebou samým. Stejně dobře však mohl osvědčit jednotu své osobnosti nadporučík A. Jen pod tlakem momentální potřeby sáhl po masce nadporučíka B, ale jakmile tlak pomine, vrátí se k autentickému nadporučíku A, jimž nikdy neprestal být. A nadporučík C? Prosim vás, co všechno umí z člověka udělat alkohol! Nadporučík C proto vůbec nepřichází v úvahu. Na druhé straně však nadporučík A i B mohly být převleky, které si opatřil desperát nadporučík C. A tak dále, variant je mnohem víc.

Žádný z nadporučíků se k tomu neuchýlil. Neomlouval se, ani nevymlouval. A vysvětlil? Případl jsem na jedině: Nadporučík A neexistoval. A neexistovali ani nadporučíci B a C. Byla pouze tělesná schránka naplnitelná jakýmkoli obsahem, po použití snadno vymyvateľná a naplnitelná obsahem dalším. Symbolicky lze tuto danost vyjádřit výrazem NN, v němž první proměnná N znamená hodnotu, funkci nebo služební postavení, druhá proměnná N pak jméno.

Ale nerad bych svou vzpomínku vyčerpál na nadporučících. Platí i civilistům.

Jiří Franěk, který ještě nedávno vymýšlel pivně obodřelé útoky proti spisovatelům, kulturním časopisům a vůbec všem, kdo by pořád jenom kritizovali, horlí teď ve svých dvou nejčerstvějších fejetonech po tolerantnosti a proti nesmyslnosti byrokracie. A nepočíná si o nic hůř ani líp, než při někdejších štvanicích. Převělení se povedlo beze zbytku. Jen jméno přečnivá.

Jenže jméno se nenosí jako pouhá památka na časy, kdy ještě něco znamenalo.

Věci tohoto světa jsou tak složité a nepřehledné, že kdybychom jako pan Barrande chtěli věnovat svou důvěru jen tomu, o čem se na vlastní oči přesvědčíme, nedůvěřovali bychom patrně vůbec ničemu. Kolem nás se to hemží pravdami — a všechny vypadají ušlechtilé a

oplyvají přesvědčivými argumenty. Známe sociologa, který se přátelel chlubivá, že pracovními metodami své vědy doloží jakoukoli vývojovou tendenci, jen když mu někdo naznačí jakou. A pokud vím, tuto svou schopnost už několikrát prakticky dokázal.

Zvykl jsem si proto nerozlišovat lidi a lidská hnutí podle cíle, jehož se dovolávají, nýbrž podle prostředků, kterých k dosažení svého cíle používají. Dřív než odpovím na otázku: „Jakou pravdu mi nabízíš?“ chci znát něco jiného: „Kdo jsi ty, který mi nabízíš svou pravdu? Protože je jisté, že ta pravda přejala barvu, vůni, tvar, pohyb, samu podstatu rukou, v nichž spočívá.“

U těch, kteří existují jako nesubstanciální NN, vznikají potom svizele.

A tak jsem nadporučíkoví N z města S., kterého jsem znal necelý měsíc, věřil velice málo. Snad jen to, že byl na závěrečném večírku opilý. A možná ani to ne.

Jiřímu Fraňkovi, jehož texty čítám v Rudém právu už hezkých pár let a jehož proměny za tu dobu bych sotva stačil symbolizovat všemi šestadvaceti písmeny naší abecedy, nevěřím ani slovo.

Nadporučík N a podobní velitelé nemohli ze svých svěřenců vychovat vojáky — a našťást ani nic jiného ke svému obrazu. Měli na to dva roky a téměř neomezenou moc. Jaký asi úspěch čeká jejich civilní příbuzné, kteří svou činnost nerozpočetli na měsíce a léta, nýbrž na desetiletí a celé epochy?

A tak uprostřed těchto rušných dní myslívám na nadporučíka N usilovněji než dřív. Snad si to zaslouží.

LL č. 4, 21. března 1968

## Milan Rúfus

### Útrapy z národa

Keď som rozmýšľal, ako nazvať túto úvahu, neprišlo mi na um nič múdrejšie než táto gribojedovovská parafráza. Skutočne útrapy.

Národ. Čo s tým uzlom, u nás tak zadrhnutým? Veď toto slovo znie na Slovensku ešte dnes ako hudba pod ľadom a boli časy, keď sme sa pri vyslovovaní vlastného mena obzerali dookola, akoby sme boli povedali niečo neslušného — a nebolo to tak dávno. A zároveň — čo s tým všetkým v dvadsiatom storočí, ktoré už siaha ponad národné bariéry ku všeľudskému spoločenstvu? A čo s generačnou príučkou, ktorú nám uštedrila druhá svetová vojna? Začnime teda malú generačnú výpoveď a budme od počiatku pravdiví.

Diálogo spisovateľa a národa je dnes oveľa komplikovanejší, než to bolo za štúrovcov. Vtedy národnodemokratické bolo zároveň európskym. Takmer celá Európa, ba aj zámořský svet, žili v znamení národného oslobodzovacieho pohybu a stali v centre tohoto pohybu znamenali zároveň stáť pri špičkách ľudské-

ho ducha. Tak mohol už pred štúrovcami Ján Kollár bez zvláštneho zdôrazňovania, ako samozrejmosť napísať: „A vždy zvoláš-li Slovan, ať se ti ozve člověk.“ Dnes vyzerá ľudský údel trochu inakšie. Hirošimský oheň spiekol nás všetkých do jednej hrče a ľudstvo stojí dnes pred iným existenčným príkazom: Prekročiť hranice svojich pudových ohrád, či už tie hranice prebiehajú medzi dvoma národmi či medzi dvoma triedami, nevyháňať osobitosti do krajnosti a snažiť sa o všeludskú koexistenciu, v ktorej i napriek rôznostiam jeden toleruje druhého. Ak ľudstvo nebude vedieť splniť tento príkaz, budú v najlepšom prípade celé jeho generácie citovo vegetovať a žiť v hysterickom tieni neustále hroziaceho atómového hriβα. V horšom, ale pravdepodobnejšom prípade sa možná hrozba raz uskutoční a potom rozkopá už bude iba čakanie na smrť a akékoľvek iné rozpory sa odzra, bohužiaľ už prineskoro, stanú bezvýznamnými. Nevieť ako iní, ale mne by bolo zhruba jedno, či sa mi od atómového žiarenia rozpadá telo v socializme, či v kapitalizme, či na Slovensku alebo v Luxembursku. Hádám by som radšej zomrel na Slovensku, ale to už by bola iba posledná vôľa budúceho oserbena.

Tak asi to dnes vyzerá so základným smerovaním ľudského ducha. Existenčný príkaz znie: prekročiť seba samého a stavať súručnosť. Národ, ktorý dnes musí bojovať o základné práva, nie je už automaticky na špičke svetového diania. Je, hoci to znie pre nás dosť tvrdo, skôr nešťastný ako veľký. Z tejto devízy nám svet neodpustí ani hlásku.

A teraz ešte generačná príručka z druhej svetovej vojny. Čez ňu a po nej som sa bál slova národ, hoci nás v školských laviciach učili hľadiť na národ ako na chrám. Nacizmus však jediným seknutím šable rozťal oponu v tomto chráme; bolo vidno do príprave sviatosti, odkiaľ to prenikavo zapáchlo mäsom a krvou a počúval som ako v synoch národov dupotajú stáda. Najlepšie však prišlo nakoniec, keď sa do seba pustili čerství víťazi. Surovo prišliapnutí rýchlo naberali druhý dych a hoci sa im ešte dymilo z barikád, na ktorých sa bránili proti silnejšiemu, už chystali podobnú surovosť slabším. Štyridsať miliónov mŕtvych v zemi a živí na zemi ani o mak mádrejší. A do toho všetkého vyzváňali zvony mieru a plakali matky, trávava, došľapaná na miestach, kde sa bijú býci. To bol šok. Nútil myslieť a viedol k záverom, že národ je predovšetkým fyziologikum, že nepredstavuje automaticky a bezprane nejaký výdobytk, aký prichádza po rozumovom nápore, že nie je dopredu zárukou patentovanej ľudskosti, nie hotovou metou, ale možnosťou, ktorú treba naplniť a ktorá dáva rovnakú príležitosť géniom i hochštaplerovi. Horná a dolná hranica tejto možnosti je od seba tak ďaleko, ako ďaleko je, napríklad, od Beethovena k Hitlerovi. To všetko medzi tým je národ. Akési psychické pohľadie a vo všeludskej dielni intelektu nie hotovosť, ale vý-

zva. To je silný pocit, ktorého sa spisovateľ dnes už zbaviť nemôže.

Ale práve slovenský spisovateľ ešte nie je na konci, ešte putuje ďalej a prijíma rovnako silné emócie zo strany presne opačne. Do onej všeludskej dielne sa totiž odkiaľsi prichádza. Z miesta, ktoré dáva človekovi možnosť, aby dozrel v človeka. Ak chceme obrazne, tak teda kolíska. V čom však leží slovenský spisovateľ a čo je jeho materským mliekom? Tam, odkiaľ prichádza, vyzerá situácia tak, až sa všetky moje predchádzajúce úvahy stávajú naraz akési akademické a skôr než čokoľvek iné, platí tu gnomické konštatovanie Vladimíra Holana:

Ale keď osud ubližuje  
bez viny slabým, dáš se k nim.  
Ostatní znáte. Jaké divy?  
I psům srst lesklá zešediví  
nejdříve pro obojkem zlým.

A my sme ľudia. Pod akým zlým obojkom nám ošediveli vlasy? Pod obojkom národa, žijúceho v ponížujúcom postavení tretinových kvôt, kde sa mu ve- ci, patriace k základným ľudským právam, neustále predkladali ako vysokomyseľný dar niekoho iného a vyžadovala sa za to od neho neustála vďačnosť. V postavení, v ktorom bolo možné tento národ kedykoľvek beztriestne uraziť; ba nielen beztriestne, bolo dokonca možné prilepiť si takouto činnosťou a mnohí aj z tohoto národa si tak prilepšovali. Nie som politik, ani publicista. Konkrétne fakty prinesú kompetentní ľudia. Okrem toho mi nejde o nejaké senzačné prikladanie poľienok. Pokroková časť českej verejnosti vedie dnes zátky a krásny zápas a v tejto situácii mi skôr záleží na tom, aby som jej podal ruku, než aby som exaltovane vyratoval: aj to ste nám vyviedli, aj ono ste nám vyviedli. To, pravda, pre mňa neznamená nedívať sa veciam priamo do očí. Počúval som v televízii rozhovor oboch českých historikov. Popri iných pozitívnych konštatovaniach tu vyhlasovali košický vládný program za skúšku dospelosti českej demokracie. Osobne si myslím, že to bola dosť chabá skúška. Košický vládný program nebol a nie je marxistickým riešením národnostného problému. I po tomto programe sme ostávali jediným socialistickým štátom na svete, ktorý, hoci je viacnárrodný, nie je usporiadaný federatívne. Prečo to tak bolo? Prečo to tak bolo v štyridsiatom piatom, to sa dá ľahko vysvetliť. Česká demokracia ako celok sa tu ani len nepokúšala robiť nejakú skúšku. Program bol iba kompromisom medzi národnými socialistami s ich koncepciou československého národa a slovenskou stranou, podporovanou českými komunistami. Ak tu niekto skladal skúšku z českej strany, tak len českí komunisti. Pravda, nevysvetliteľné je to, čo sa stalo o niekoľko rokov; že práve niektorí z českých komunistov anulovali výsledky tejto skúšky spôsobom, za ktorý by sa nemusel

hanbiť ani Petr Zenkl. Prečo to bolo, čo sa to stalo, ostáva nevysloviteľné ako vôbec roky v tej epoche, ktorú sme, tuším so zmyslom pre šibeničný humor, nazvali akurát kultom osobnosti. Že anulovanie tejto skúšky nebolo štátu na osoh, je evidentné. Nie je ťažké si vypočítať, tobôž, keď sú k tomu aj historické pomôcky, že štátu nijako neprospieva, ak sa vyše tretiny jeho obyvateľov nepretržite zdôrazňuje, že v ňom nie je celkom doma, že je tam ubytovaná ako podnájomník a že sa teda má správať ako podnájomník: nenápadne, nenáročne a opatrne.

V kultúrnej oblasti, za ktorú si snáď trúfam hovoriť, takéto postavenie vytváralo množstvo pseudo-problémov bez možnosti riešiť problémy skutočné. Niekedy sme vo svojej bolesti bývali smiešni. Smiešni i tam, ba práve tam, kde sme chceli pomáhať. Kládli sme sebe aj iným nemiestne otázky: Ako to, že na Slovensku je každá piata kniha česká a v Čechách len každá päťdesiata slovenská? Prečo nás nečítajú? Na zlé otázky mohla byť len zlá odpoveď. Alebo sme sa dožadovali, aby nás v rámci tretinovej kvóty čítali, alebo sme si flagelantsky hovorili: je to v poriadku, ak je to tak; sme hlúpejší, teda máme slabšiu kultúru.

Myslím, že nikomu z našich českých kolegov by neprišlo na um porovnávať koľko českých autorov sa číta, napríklad, vo francúzskych knižniciach a koľko francúzskych v Čechách a mať z toho komplex, alebo sa dožadovať Francúzov, aby viac čítali české knihy. Normálne je to nezmysel; každý spisovateľ rieši ľudskú situáciu na základe skúseností svojho národného kolektívu. Lenže my sme nežili normálne a boli sme smiešni, ak sme sa v tejto veci chceli nejakej kultúre oficiálne pripomínať. A boli sme so svojimi kvótami tragickí v inom prípade. Keď okolo pol milióna Slovákov, zarábajúcich si na chlieb v Čechách, malo tam ku slovenskej kultúre umožnený asi taký prístup, ako keby pracovali v medených baniach v Brazílii alebo rúbali stromy v kanadských horách. Tu už nemá zmysel hovoriť o tlaku kultúr. To už je čire politikum. A jediným dôležitým riešením tu je: možnosť národa autoritatívne zasiahnuť a nemusieť sa o to ochotnícky škriepiť s nejakými oblastnými riaditeľmi PNS alebo predajní Knihy. To vyžaduje, aby národ mal svoje veci vo svojich rukách a spoločné záležitosti mohol ponímať ako dohodu, nie direktívu, ktorá prichádza mimo neho a často proti nemu. Musí mať v rukách viac ako možnosť účtovo pripomenúť kvótu tam, kde nedbalosť z druhej strany je útokom proti národu. S reprezentáciou slovenskej kultúry v zahraničí to bolo tragikomické. Čitatelia Kultúrneho života vedia, akú asi sme mali kompetenciu v týchto veciach. Nič viac ako pichnutie petitom na zadnej strane pod Kochanovými alebo Vanekovými kresbami. To bolo všetko. U nás tá charakteristická možnosť odľahčiť si vtípom. Dlhodobé a vytrvalé školenie na švejkovčino. Sťažnosti na Artiu a Diliu patrili neodmysliteľne ku

každých schôdzke akéhokoľvek kultúrneho telesa. Žiadosti zahraničných krajanov o sprostredkovanie kníh a vôbec kultúrnych artefaktov sa bezmocne odkladali na bok. V Československom ústave zahraničnom účasť jediného slovenského člena bola taká formálna, že keď pred niekoľkými rokmi zomrel, ani to tam, tuším, nezbadali a zabudli ho nahradiť iným. A nemohli sme nič viac, ako trochu hundrajúci, vynášať v hrncoch vodu, ktorá nám natiakla cez deravú strechu a znovu tie hrnce podkladať pod diery. Jednoduchá myšlienka, že by bolo lepšie opraviť strechu, sa nemohla ani pošeptať. To by neprešlo ani na zadnej strane petitissimom. Potom sme sa, pravda, mohli ešte nedávno pri prenosoch z Montrealu dozvedieť o stretnutí jedného českého intelektuála s českými krajanmi, ktorí si, ako medzi rečou spomenul, spievali východoslovenské pesničky. A hoci to hovoril komik, nebolo nám veľmi do smiechu. Avšak, opakujem, nechcem vypočítavať ani v tejto oblasti. Verím, že demokratická časť českej verejnosti má jasno i v tejto otázke a uvedomuje si, že skutočná skúška demokracie vo vzťahu k Slovensku ju ešte len čaká, ako to zdôranil iný český historik Milan Hübl, s ktorým sa celkom stotožňujem.

Pre nás je dôležitá jedno: aby sme túto skúšku mohli vôbec absolvovať, musíme sa zasadiť o prispôbenie k nej. Podmienkou je demokracia.

Nedivam sa na slovo demokracia ako na nejaký zázrak, ktorý všetko naraz vyrieši. Ani u nás ani kdekoľvek inde. Niet na svete dokonalej spoločnosti. Drzí a hrubí sa na zemi vždy budú mať dobre a vždy budú kvôli tomu komplikovať život iným. Vždy budú existovať zárky medzi predstavou o šťastí a jej uskutočňovaním. Avšak múdrosť demokracie spočíva v tom, že umožní človeku nahlas vydať výkrik bolesti alebo rozhorčenia, vznikajúci pri tejto záрке. To je prvý predpoklad liečby. A čo je dôležitejšie dáva trochu dôstojnosti človekovi, zašliapnutému civilizáciou a uväznenému už i vlastnými mylnými predstavami o ľudskom šťastí.

Tak akosi, protirečivo a komplikovane, vyzerajú osudy slovenského spisovateľa, pokúšajúceho sa splniť devizu dvadsiateho storočia — budovať všefúdske súručnosť. S trpkosťou zisťuje, že toto intelektuálne súručnosť nebude pardonovať handicap prostredia, z ktorého nevyhnutne prichádza a ktoré mu nemohlo dať podmienky vyrásť tak, aby prišiel ako rovný k rovným. Lebo takzvaná pokladňa ducha nie je čosi, z čoho berú, ale predovšetkým čosi, kam každý dáva. On bude mať čo dať len v tom prípade, ak príde odtiaľ, kde mal dosť štedrých možností v niekoho vyrásť. Inakšie by aj v tomto súručnosti nemohol robiť iba bábiku, ktorá robí pohyby iných — a to už sa nám stalo. Slovenský spisovateľ zisťuje a ak to nezistil, určite zistí, že ak chce národ prekonať, musí ho najprv vytvoriť so všetkými atribútmi slobodného národa. A

preto i dnes, už stopätäťdesiat rokov po vytvorení svojho spisovného jazyka, chciac-nehciac musí ďalej pracovať v základoch tak dlho stavaného a večne nedostavaného národa. Vie však aspoň toľko ako ktorýkoľvek z jeho spevavých bratov, že uplenením hniezda sa jeho povinnosti nekončia, že prídu až potom. Ale dokiaľ nemá za sebou túto základnú starosť, nemá za sebou nič a nič vlastne ani pred sebou. Na spev je treba aspoň úvetvička pod nohami.

Na záver, keďže sme si sľúbili, že budeme pravdiví a teda, že sa nič nezamlčí, nemôžem sa v tejto súvislosti nedotknúť otázky, ktorú už i denná tlač dala spisovateľovi: Ako to, že na rozdiel od českých krajov, na Slovensku nebol spisovateľ inšpirátorom tohto pohybu, ktorý sa práve deje a ani sa nezdá, že by bol na jeho čele? Dokonca v ňom istý čas zohral zdanlivo čudný úlohu?

Nemám na to — robiť komukoľvek advokáta alebo za kohokoľvek vysvetlovať. Ak si položíť protizotázku — ako to, že keď pred pár rokmi viedol Kultúrny život nerovný boj o iskierku demokracie, nedostalo sa mu pomoci z českej strany —, nie je to demagógia, len to napovedá, že všetko je nejaké komplikovanejšie, ako to vyzerá. Na spisovateľskom sjazde som nebol. Vyzeralo to na takú „normálnu“ formálnu akciu, kvôli ktorej sa chodí pozrieť na Prahu, poprípade stretnúť sa s nejakými známymi, alebo zábavne pozorovať, ako od poslednej konferencie, či sjazdu, jedni vo funkciách zdôžiteľli, iní po funkciách zľudšťeli a omladli. Preto som si nerobil z toho ťažkú hlavu a na sjazd som nešiel. Ale vzrušené zprávy o ňom a o slovenských spisovateľoch ma našli i na varnenskej pláži. Čo môžem o tom všetkom povedať? Že takú vážnu vec treba vysvetliť, ak je na to vysvetlenie. A treba to urobiť čím skôr. Kým to spisovateľ neurobí, ktokoľvek má právo dávať mu nepríjemné otázky. Já osobne verím, že takéto vysvetlenie existuje.

Z hľadiska národného kolektíva spomínaný fakt nie je bohvie akým pasívom. Umenie je zakláňaním zla, nie racionálnym návodom na jeho organizované odstránenie. Ak politikom v tomto národe večne suploval spisovateľ, bol to nielen doklad spisovateľových etických kvalít, ale aj doklad o bezmocnosti národa, o tom, že v jeho možnostiach nebolo viac ako zlo zakláňať. Osudy spisovateľa vo funkcii politika boli obyčajne čudné. Prestal byť dobrým umelcom bez toho, že by sa bol stal dobrým politikom. Dôkazov na to máme i v slovenskej politike i v slovenskej literatúre nepríjemne dost'. Preto ma v istom zmysle uspokojuje, ak na čele tohoto dnešného procesu sú v tomto národe už koneční politici a vedci (predovšetkým ekonómovia). Znamená to, že veci národa už nemusia stáť tak zle a že jeho šance sú reálnejšie. I keď to konštatovanie, ktorým som začal tento záver, ma osobne trápi. Verím však a čakám.

*Kultúrny život, 22. marca 1968*

## *Alois Mikeščík, Adolf Müller, Ivan Synek* Mezinárodní souvislosti našeho vývoje

### ÚVAHY K AKČNÍMU PROGRAMU STRANY

Až dosud byla téměř veškerá pozornost naší veřejnosti soustředěna — a to právem — na otázky vnitřního života tohoto státu. Nicméně logika posledního vývoje nastoluje chtít nechtít na pořad dne odvěkou vazbu vnitřní a zahraniční politiky. Zavírat oči před touto skutečností, ne vždycky příjemnou, k ničemu nevede. Historická zkušenost totiž svědčí o tom, že — zvláště v malého státu — je nutno hledat soulad mezi ideálními národními představami a reálnými zahraničně politickými možnostmi.

### OSUDOVÉ DILEMA

Národní vzepětí ústila mnohdy v kompromisy, jež byly daleko od původních cílů, a to jen proto, že byla vystavena velkému tlaku mezinárodně politických souvislostí a že zůstala osamocena. Do jaké míry hrozí toto nebezpečí našemu dnešnímu vývoji? Dosavadní zdrženlivost okolního světa je koneckonců stanoviskem, které by nemuselo zůstat bez zpětného vlivu na náš vývoj. Zalekne se proces těchto bariér, nebo poskytuje sám socialistický charakter naší společnosti možnosti k jejich překročení? Jsme přesvědčeni, že takové možnosti existují.

Všichni si uvědomujeme, že pozitivní uplatnění našeho vnitřního vývoje i v zahraniční politice státu se odehrává v rámci, kdy garantem naší bezpečnosti je Sovětský svaz jako světová velmoc, disponující i tím, co je dnes mocensky rozhodující, tj. jaderným potenciálem. Tento faktický stav není přirozeně jediným faktorem našeho pevného přátelství a spolenectví...

V souvislosti s touto základní zahraničně politickou vazbou současného Československa vznikají u naší veřejnosti otázky, jak dalece se mohou důsledky našeho vnitřního vývoje odrazit na zahraničně politických vztazích Československa a jaké existují podmínky pro uplatnění jeho výraznější role tak, abychom nejen vycházeli vstříc našim národním zájmům, ale zároveň napomáhali vlastním přínosem ke kvalitativně novému stupni řešení mezinárodních, zejména evropských problémů. Je řešitelné uplatnění zájmů ČSSR bez oslabení dosavadních a osvědčených základů jeho dnešní bezpečnosti?

Úvahy na toto téma se v průběhu demokratizačního procesu již objevily v podobě nejrůznějších myšlenek o aktivní neutralitě, rakouském příkladu, jugoslávské cestě atd. Nepochybně se objeví i další. Strana jako vedoucí síla tohoto procesu nesmí tyto myšlenky ignorovat, nýbrž měla by proti nim postavit vlastní alternativy dostatečně přesvědčivé, aby mohly získat většinu našich obyvateľ... .